

Antoni PACIOREK, *Jezus z Nazaretu. Czasy i wydarzenia*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015, ss. 533.

Książka ks. prof. Antoniego Pacioraka, zatytułowana *Jezus z Nazaretu. Czasy i wydarzenia*, to obszerna praca przedstawiająca w kolejnych rozdziałach źródła informacji o Jezusie, ogólne ramy historyczne czasów Jezusa, sytuację imperium rzymskiego i ojczyzny Jezusa w I stuleciu, a następnie Ewangelię Dzieciństwa, chrzest, nauczanie i działalność cudotwórczą Jezusa oraz wydarzenia związane z Jego męką, śmiercią i zmartwychwstaniem.

Książka wpisuje się w nurt badań nad Jezusem historycznym. Badania nad kwestią historyczności Jezusa w historii egzegezy prowadzone były w trzech etapach. Po raz pierwszy problem historyczności Jezusa został postawiony przez H.S. Reimarus (1694-1768). Bazując na założeniach Reimarus, Kähler pod koniec XIX stulecia wystąpił z tezą, że niemożliwe jest odtworzenie dziejów Jezusa. Zawarł ją na kartach książki *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus*. Ten pierwszy etap poszukiwań Jezusa historycznego naznaczony jest teologią o charakterze liberalnym. Na początku XX w. postawiono nowe pytanie (*neue Frage*) o Jezusa historycznego. Ten drugi etap poszukiwań Jezusa historii trwał do początku lat 80. ubiegłego stulecia i zwieńczony został powszechną niemal zgodą wśród egzegetów, że istnieje kontynuacja między Jezusem historii a Chrystusem wiary. Pod koniec lat 80. zapoczątkowany został trzeci etap badań nad kwestią historyczności Jezusa. Jako pierwszy terminu *third quest for historical Jesus* użył Wright w 1988 r. Autor i jego zwolennicy zarzucają drugiemu etapowi badań zbytne podkreślanie oryginalności nauki Jezusa, odcinającej się od judaizmu i najstarszych herezji chrześcijańskich. Tymczasem należy zwrócić uwagę na kwestie socjologiczne i powiązania Jezusa historycznego i Jego nauki z tradycją żydowską. Trzeci nurt poszukiwań historycznego Jezusa charakteryzuje się następującymi rysami: badania mają wymiar międzynarodowy i ekumeniczny (pierwszy etap rozwijał się głównie w świecie niemieckojęzycznym, drugi w środowisku protestanckim anglojęzycznym); dużą rolę odgrywają w nim zainteresowania socjologiczne i historyczne (między przed- i powielkanocnym

kręgiem Jezusa istnieje socjologiczna kontynuacja); zwraca się uwagę na osadzenie misji Jezusa w judaizmie, podkreślając tym samym żydowskość Jezusa; badania dowartościowują źródła niekanoniczne (np. źródło Q czy Ewangelię Tomasza). Książka wpisuje się w ów trzeci nurt badań nad historycznym Jezusem.

Autor podchodzi do opracowania tematu systematycznie w tym sensie, że najpierw wskazuje na pozabiblijne wzmianki o Jezusie, następnie kreśli tło historyczno-polityczne i religijne Palestyny I stulecia, by ostatecznie przejść do omówienia chronologicznego życia i działalności Jezusa, począwszy od Jego dzieciństwa. Przeprowadzone analizy tekstów ewangelicznych są wnikliwe, często odkrywcze. Dużą wartość pracy stanowi nacisk, jaki autor kładzie na relacje Jezusa z innymi: z uczniami, z kobietami, z „cełnikami i grzesznikami”, z adwersarzami itp. W tym aspekcie dopatrzeć się można znacznego waloru pastoralnego wywodów ks. Paciorka. Zastanawiać może natomiast układ treści, w którym nauczanie Jezusa przeplata się z innymi wydarzeniami. I tak: najpierw Jezus przedstawiony jest jako Głosiciel królestwa Bożego (rozd. VIII), a następnie jako Cudotwórca (rozd. IX). Potem znów powraca nauczanie Jezusa (rozd. XI, XII). Bardzo szeroko omówione zostały zagadnienia związane z Jego męką.

W książce znalazły się jednak także informacje, które budzą pytania czytelnika, na które nie znajduje on odpowiedzi. Dla przykładu, dziwić może fakt, że ks. Paciorek tak mało miejsca poświęca talmudycznym wzmiankom o Jezusie, które są dużo wcześniejsze niż *Toledot Jeszu*, natomiast treść tego ostatniego pisma streszcza dość szczegółowo (s. 46-49). Trudno powiedzieć, skąd czerpie informacje na temat liczby kapłanów (7 200) i lewitów (9 600) zatrudnionych w świątyni, tym bardziej że nie podaje, jakiego okresu te dane dotyczą. Stawia także tezę, że „bracia i siostry Jezusa” to Jego kuzyni lub dzieci Józefa z pierwszego małżeństwa. Obie opinie uważa za równoprawne, a potem bez szczególnego uzasadnienia kilkakrotnie opowiada się za drugą z nich.

Autor operuje poprawnym i bogatym słownictwem, język książki jest naukowy, jednak zrozumiały także dla osób nie będących adeptami teologii akademickiej. Wnioski są formułowane w sposób zrozumiały i kompetentny; są dobrze uargumentowane i uzasadnione w treści pracy. Odznaczają się logicznością wyводу i wynikają bezpośrednio z przeprowadzonych analiz. Trzeba także zauważyć znakomitą kompetencję autora w posługiwaniu się językami biblijnymi, nie tylko greckim (co w tym przypadku jest absolutną koniecznością), ale także hebrajskim.

Książka ks. Paciorka zawiera bardzo bogatą bibliografię naukową. Podzielona została na kilka części: po każdym rozdziale pojawia się bibliografia dotycząca omawianych w nim zagadnień, natomiast na końcu pracy – bibliografia bardziej ogólna. Taki podział jest niezwykle klarowny i z pewnością ułatwia lekturę. Jak wspomniano, zebrana literatura jest bardzo obfita. Autor dotarł do wielu trudno dostępnych pozycji. Należy podkreślić, że bazuje przede wszystkim na literaturze obcojęzycznej, przez co udostępnia polskiemu czytelnikowi wyniki badań nad epistolografią w ośrodkach zagranicznych.

Praca nie zawiera przypisów, co nieco osłabia jej wartość naukową, czytelnik bowiem sam musi szukać źródeł informacji w zamieszczonej literaturze. Natomiast przejrzystość i zrozumiałość stylu jest dużym walorem książki. Wnioski są formułowane w sposób zrozumiały i kompetentny; są dobrze uzasadnione w treści pracy. Odznaczają się logicznością wyводу. Wynikają bezpośrednio z przeprowadzonych badań, a nie są – jak to się czasem zdarza – zbyt daleko idące bądź nie mające podstaw w przeprowadzonych badaniach.

Zgłaszając uwagi krytyczne, należy uznać, że książka ks. Paciorka to opracowanie rzetelne. Autor uwzględnił w miarę nowe badania i światową literaturę dotyczącą tematu. Książka stanowić może charakter podręcznika dla studentów kierunków teologicznych, aczkolwiek przeznaczona jest nie tylko dla nich. Jej odbiorcami z powodzeniem mogą być zawodowi teologowie i zwykli wierni poszukujący pogłębienia swej wiary.

Zastanowić się należy, na czym może polegać *novum* pracy ks. A. Paciorka. Autor nie przedstawia zasadniczo bardzo nowych lub nieznanych dotychczas w egzegezie i teologii biblijnej tez. Owszem, sięga po nowe wyniki badań naukowców, ale nie proponuje ze swej strony czegoś zupełnie odmiennego czy odbiegającego od dotychczasowych badań. Warto jednak zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, autor ukazuje życie i działalność Jezusa na szerokim tle historyczno-politycznym i religijnym Jego czasów. Nie zatrzymuje się więc na samej postaci Jezusa, ale osadza Jego działalność – zgodnie z tytułem – w Jego czasach. Po drugie, spojrzenie autora jest spojrzeniem całościowym na postać Jezusa. Książka Paciorka nie zatrzymuje się na jednym z aspektów działalności Mistrza z Nazaretu (np. nauczanie, działalność cudotwórcza, męka czy kwestia zmartwychwstania), ale wszystkie te aspekty zamieszcza w jednym dziele, co w konsekwencji daje spójny obraz działalności Jezusa. W zestawieniu z trzypięciotomowym dziełem Josepha Ratzingera – Benedykta XVI *Jezus z Nazaretu* okazuje

się, że ks. Paciorek nie sięga tak często po nauczanie Ojców Kościoła i ich interpretacje biblijne, lecz stara się przedstawić wyniki swoich badań bez nieustannych odniesień do literatury patrystycznej. Konkludując, należy stwierdzić, że książka jest wartościowym opracowaniem egzegetycznym i teologicznym. Wnioski są dobrze uargumentowane, a poszczególne partie wyводу poparte fachową literaturą dotyczącą omawianego zagadnienia. Nie ulega wątpliwości, że tekst ten może stać się impulsem do dalszych badań nad postacią Jezusa z Nazaretu.

ks. Mariusz Rosik, Wrocław

Magdalena MACIUDZIŃSKA-KAMCZYCKA, *Żydzi i judaizm w zwierciadle sztuki antycznej*, Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata – Studia i Monografie 7, Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata – Wydawnictwo Tako, Warszawa – Toruń 2014, ss. 364.

Niniejsza publikacja – o czym autorka, dziękując zagranicznym instytucjom, w których „znalazła życzliwą pomoc i niezbędne wsparcie” (s. 29), nie wspomniała ani słowem – stanowi poprawioną i opracowaną wersję jej rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem dr. hab. Tomasza Wujewskiego, prof. UAM i obronionej w lipcu 2012 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. To przemilczenie nie ma żadnego uzasadnienia, natomiast stosowna informacja należy się przede wszystkim za względu na promotora, autora m. in. cenionej monografii na temat symboliki architektury greckiej. W wyszczególnieniu recenzentów umieszczonym na stronie redakcyjnej też pominięto fakt, że rozprawa była przedmiotem recenzji w ramach przewodu doktorskiego. Swoją recenzję zakończyłem wtedy słowami: „Postuluję wydanie tej rozprawy drukiem i w tym celu udostępniam serię wydawniczą «Rozprawy i Studia Biblijne». Ta możliwość oznacza jednak, że należy dokonać wnikliwej korekty, w niektórych miejscach przeredagować materiał, usunąć pomyłki i błędy oraz niemało tzw. literówek, a także uporządkować reprodukcje i ilustracje. Rozprawa zyska wtedy na jakości i wejdzie do obiegu polskiej literatury naukowej poświęconej zagadnieniom starożytnego judaizmu i jego wyznawców”. W publikacji książkowej widać wyraźne znamiona i ślady uwzględnienia zgłoszonych uwag i postulatów.